

Arkhaia Anatolika

Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies

Volume 3 (2020)

Kilikia Bölgesi'nde Bulunan Kızılgeçit Kaya Kilisesi Resim Programı *The Frescoes Repertoire of Rock-cut Church of Kızılgeçit*

Şener YILDIRIM - Özlem DOĞAN

ORCID: 0000-0002-9476-6431 - ORCID: 0000-0002-0931-1097

Geliş Tarihi: 15.05.2020 | Kabul Tarihi: 03.06.2020 | Online Yayın Tarihi: 11.07.2020

Makale Künyesi: Ş. Yıldırım - Ö. Doğan, "Kilikia Bölgesi'nde Bulunan Kızılgeçit Kaya Kilisesi Resim Programı", *Arkhaia Anatolika* 3 (2020), 161-177. DOI: 10.32949/Arkhaia.2020.19

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Erişimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 3 (2020) 161-177
DOI: 10.32949/Arkhaia.2020.19

Kilikia Bölgesi'nde Bulunan Kızılgeçit Kaya Kilisesi Resim Programı *The Frescoes Repertoire of Rock-cut Church of Kızılgeçit*

Şener YILDIRIM* - Özlem DOĞAN**

Öz

Kilikia Bölgesi'nin Doğu Dağlık bölümünde bulunan Kızılgeçit Kaya Kilisesi, Silifke'nin Kızılgeçit köyü yakınlarındaki kanyonun doğu bölümünde yer almaktadır. Yapı, Erdemli-Silifke Yüzeysel Araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Düzensiz şekilde kayaya oyularak oluşturulan kilise 6,70 x 9,23 m ölçülerinde, tek nefli plan tipine sahiptir. Süslemeleri açısından dikkat çeken bu yapının bölgede bu zamana kadar benzerine rastlanmamış olmasından dolayı önemli olduğu düşünülmüş ve bu çalışmada yapıyı bilim dünyasına tanıtmak amaçlanmıştır. Kilisenin kuzey duvarında İsa'nın Vaftiz sahnesi, apsis kısmında Deesis, tavan kısmının hafif kubbeleştirilmiş bölümünde Göğe Yükseliş sahneleri yer almaktadır. Bu sahnelerin yanı sıra yapının kuzey ve güney duvarının doğu kısımlarında piskopos kıyafetleriyle betimlenmiş azizler yer almaktadır. Kuzey duvarda Aziz Theologos ve Basileios, güney duvarında Khrysostomos, Nikolaos, Stefanos betimlenmiştir. Yapıda bulunan süslemeler incelendiğinde apsis kısmındaki Meryem figürünün yıpranan bir bölümünde görülen silüet ve yine apside bulunan İsa'nın tahtının arka kısmında görülen hale, bize kilisenin freskolarının daha erken bir evresinin olduğunu da kanıtlamaktadır. Yapıdaki süslemeler ikonografik ve üslupsal açıdan bölgeler arası örneklerle karşılaştırılmış ve tarihlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kilikia, Kaya Kilisesi, Bizans Sanatı, Mimari, Fresko

Abstract

The rock-cut church of Kızılgeçit located in the eastern mountainous part of Kilikia Region, east of the canyon near the village of Kızılgeçit of Silifke. The church was discovered as a result of during Erdemli-Silifke Surveys. The dimensions of church are 6,70 x 9,23 m and it has a single nave plan type carved into the rock irregularly. This building attracts attention in terms of its decorations which was considered to be important since it has not been encountered in the region until now. For this reason, in this work was aimed to introduce this church to the world of science. Baptism scene of Jesus is depicted on the north wall of church. Deesis figured at the apsis and Ascension to the sky is depicted on the part of the ceiling which has domed slightly. In addition to these scenes, there are saints depicted in bishop clothing on the eastern parts of the north and south wall of the building. St. Theologos and St. Basileios are on the north wall, St. Khrysostomos, St. Nikolaos, St. Stefanos stand on the south wall. When the scenes are examined, the silhouette seen in a worn part of the figure of Mary in the apse part and the halo seen in the back of the throne of Jesus, which is also in the apse, proves to us that there is an earlier phase of the church's frescoes. The decorations of the church were evaluated with inter-regional examples in terms of iconography and style and were dated.

Keywords: Cilicia, Cave Church, Byzantine Art, Architecture, Fresco

* Dr. Öğr. Üyesi Şener Yıldırım, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çiftlikköy/Mersin. E-mail: seneryildirim@mersin.edu.tr / Orcid No: 0000-0002-9476-6431

** Sanat Tarihiçi Özlem Doğan, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı. E-mail: doganozlem666@gmail.com / Orcid No: 0000-0002-0931-1097

Bu çalışma, Özlem Doğan tarafından hazırlanan "Kilikia Bölgesi Kaya Kiliseleri" başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Yapının çalışılması konusunda izin ve destekleri için Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Ümit Aydınoğlu'na teşekkür ederiz.

Güneydeki kilise ile kuzey mekanın tam olarak birleşme noktasında, 1,80 x 1,85 m ölçülerinde yaklaşık 0,80 m derinliğinde bir su haznesi yer almaktadır.

Resim Programı

Kaba ve basit bir mimari işçiliğe sahip kilisenin, fresko tekniği ile yapılmış olan ve İncil konulu sahnelerden oluşan duvar resimleri ilgi çekicidir. Kilisenin apsis kısmında Deesis sahnesi, tavan kısmının hafif kubbeleştirilmiş bölümünde İsa'nın Göğe Yükseliş sahnesi ve kuzey duvarında Vaftiz sahnesi yer almaktadır. Kilisenin kuzey ve güney duvarlarında ise Azizler betimlenmiştir. Son olarak tavan kısmının doğu tarafında, geometrik ve bitkisel bezemelerden oluşan süslemeye yer verilmiştir.

Apsis kısmında bulunan Deesis sahnesinde; ortada İsa, sağında Meryem ve solunda Vaftizci Yahya ayakta durur şekilde tasvir edilmiştir. İsa merkezde, tahtta oturur şekilde, diğer figürlerden daha büyük tasvir edilmiş ve sağ eliyle takdis etmektedir. Ayrıca İsa'nın sağ tarafında "IC" yazısı görülmektedir ancak sol tarafında olması gereken "XC" ise günümüze ulaşmamıştır. İsa, uzun kıvılc saçlı ve sakallıdır. Üzerine kırmızı *hymation* giymiştir. Koyu sarı halesi içinde bezemeli haç motifi bulunmaktadır. Meryem, İsa'nın sağında dörtte üç profilden, dua eder şekilde tasvir edilmiştir. Koyu mavi *khiton* üzerine kırmızı *maphorion* giymiş ve sarı halelidir. Vaftizci Yahya da Meryem'in karşısında ve İsa'ya doğru dua eder şekilde tasvir edilmiştir. Sarı *khiton* üzerine kahverengi *hymation* giymiştir. Sarı haleli figür uzun saçlı ve sakallıdır. Sahne kırmızı şeritle çevrelenmiştir ve fon koyu mavidir (fig. 6-7).

Figür 6: Deesis sahnesi

Figür 7: Deesis sahnesi renklendirilmiş çizim

Göğe Yükseliş sahnesinde ise mandorla içinde İsa, etrafında dört melek, İsa'nın hemen alt kısmında Meryem ve etrafında havariler yer almaktadır. Kompozisyon kilisenin tavan kısmının hafif kubbeleştirilmiş bölümünde yer almaktadır ve fon mavimsi gridir. Mandorla içinde oturan İsa melekler tarafından taşınmaktadır. İsa, sol bacağına dayanmış olan sol elinde beyaz bir rulo tutmaktadır. Mürdüm renkli *khiton* üzerine hardal renginde *hymation* giymiştir. İsa'nın içinde yer aldığı mandorlayı taşıyan melekler kanatları açık hareket halindeymiş gibi tasvir edilmiştir. Meleklerin kırmızıya yakın halesi ve kanatları vardır. Koyu ve kısa saçlarıyla genç görünüme sahiptirler. İsa'nın hemen alt kısmında yer alan Meryem mavi *khiton* üzerine kırmızı *maphorionlu* ve koyu sarı halelidir. Havarilerin birçoğu yıpranmış olsa da Meryem'in sol yanında bulunan iki havarinin ayakları ve *hymation*larının bir kısmı görülmektedir. Diğer havariler ise güney duvarda görülmektedir fakat üç tanesi belirgindir. Figürler kırmızı haleli olup iki tanesi kırmızı *khiton* üzerine beyaz *hymation* giymiştir. Diğerleri ise, beyaz *khiton* üzerine kırmızı *hymation*ludur. Figürler ayakta ve şaşkınlık içerisinde farklı duruşlarla tasvir edilmiştir (fig. 8-11).

Figür 8: İsa ve Melekler

Figür 9: Meryem detay

Figür 10: Havariler detay

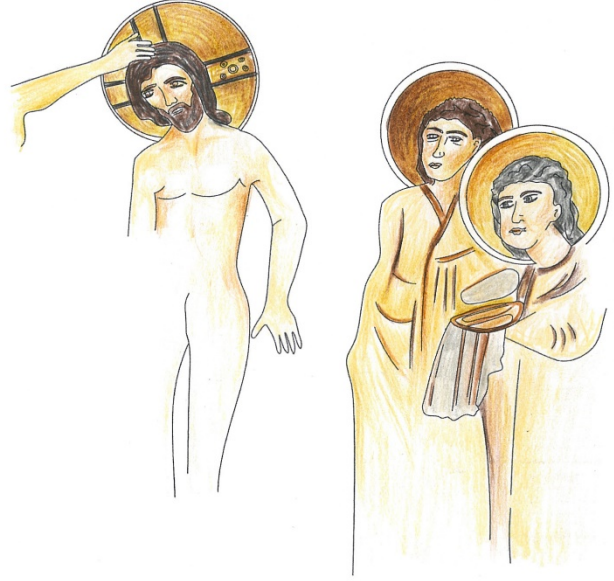
Ö. Doğan – S. Eren

Figür 11: Göğe Yükseliş sahnesi renklendirilmiş çizim

Vaftiz sahnesinde ise, İsa kompozisyonun ortasında tasvir edilmiştir. Solda Vaftizci Yahya'nın sadece eli görünmekte sağda ise arka arkaya iki melek tasvir edilmiştir. Sahnede fon mavimsi gridir. İsa dörtte üç profilden ayakta ve çıplak olarak görülmektedir. Uzun saçlı, sakallı genç bir erkek olarak tasvir edilmiştir. Koyu sarı halesi içerisinde bezemeli haçın bir kolu görülmektedir. Vaftizci Yahya, İsa'nın sağında ve eli İsa'nın başında onu vaftiz ederken betimlenmiştir. Elin uzanması dışında figür tahrip olmuştur. Sahnenin sağında art arda duran melekler dörtte üç profilden tasvir edilmiştir. Beyaz *khiton* üzerine kırmızı *hymation* giymişlerdir. Öndeki figürün ellerinin üzerinde İsa'ya doğru uzattığı bir havlu bulunmaktadır. Melekler koyu renk saçlarıyla genç bir şekilde tasvir edilmiştir (fig. 12-13).

Figür 12: Vaftiz sahnesi

Figür 13: Vaftiz sahnesi renklendirilmiş çizim

Ö. Doğan – S. Eren

Yazıtlardan anlaşıldığı üzere, kuzey duvarın doğu kısmında Aziz Theologos (THEOLOGOS) ve Aziz Basileios (fig. 14-15) aynı doğrultuda, güney duvarında ise sırasıyla Aziz Khrysostomos (ΚΗΡΥΣΤΟΣΤΟΜΟΣ), Aziz Nikolaos (ΝΙΚΟΛΑΟΣ) ve Aziz Stefanos (ΣΤΕΦΑΝΟΣ) tasvir edilmiştir (fig. 16-17). Ioannes Theologos, kilisenin kuzey duvarında tasvir edilmiştir. Beyaz ve açık kırmızı kahve bir *phelonion* üzerine omuz hizasının iki yanında siyah renkte saçların olduğu beyaz *omophorion* giymiştir. Ayakta betimlenen figür sağ eliyle takdis ederken, sol eliyle altın yaldızlı bir kitap tutmaktadır. Altın sarısı hali figürün yüz kısmı tahrip olmuştur. Sahnenin fonu mavimsi gridir.

Basileios, kilisenin kuzey duvarında Theologos'un hemen yanında ayakta tasvir edilmiştir. Basileios için bir yazıt bulunmasa da günümüze gelen diğer örneklerle karşılaştırıldığında kimliği anlaşılmaktadır. Basileios, hardal rengi üzerine koyu mavi *phelonion*, *phelonion*un üzerine ise omuzlarının iki yanında siyah renkte işlenmiş saçlar olan beyaz *omophorion* giymiştir. Figürün koyu sarı halesinin kontur çizgisi siyah ve beyazdır. Kahverengi saçları ve sakalları ile genç görünümde tasvir edilmiştir. Figür, göğüs hizasında iki eliyle altın sarısı ciltli kapalı bir kitap tutmaktadır. Fon mavimsi gridir. 329 yılında Kayseri'de doğmuş ve Kayseri piskoposu olan aziz Basileios, hitabet ilmi ve manastır hayatı ile ilgilenmiş, Mısır ve Suriye'deki manastırlara yaptığı yolculuklar sonrası Neokaiseria (Niksar) yakınlarına yerleşmiştir³. Basileios manastır sistemine adına veren kişidir. Doğu Kilise Babaları'ndan olup, klasik gelenek ile Hıristiyan inancı arasında bir sentez oluşturarak

³ Baldwin et al. 1991, 269.

önemli rol oynamıştır⁴. 4. yüzyıl ortalarında Kappadokia’da kurduğu manastır sisteminde Basileios, Pakhomios kurallarını benimsese de bazı farklılıklarla onun kurallarından ayrılıyordu. Mısır manastırlarını gereğinden fazla büyük gördüğünden küçültmeye başlamıştır. Manastırların çöllerde değil kentlerde kurulmasını istemiş ve böylelikle insanlardan uzak yaşamayarak, hem onlara yardımcı olabilecek hem de Hıristiyan yaşamı hakkında örnek teşkil edilecekti. Basileios, çilekeşlik ve nefsin köreltilmesinde aşırılığı yasaklamış olup, özel olarak oruç tutmak isteyenlerin ise baş keşişten izin alması kurallarını koymuştur. Yazılmış olan bu kurullarla, Mısır keşişlerinin bağınazlığı ve Suriyeli sitilitlerden farklı olarak ilimlilik ve pratikliği ortaya koymuştur⁵. Bu kurullar gerek Bizans’ta gerekse imparatorluğun dışında manastır sisteminin gelişmesinde büyük rol oynamıştır⁶.

Figür 14: Theologos ve Basileios

Ö. Doğan – S. Eren

Figür 15: Theologos ve Basileios renklendirilmiş çizim

Basileios, liturji yazarı olarak bilinen bir kilisenin apsisinde piskoposların ayininin başında tasvir edilmiştir. 7. yüzyıla ait bir Sinai ikonasında sivri siyah sakallı ve dar yüzlü olarak betimlenmiştir. Konyalı Amphilokios’un kaleme aldığı hayatından bazı olaylar Roma Kiliseleri’nde 9.-10. yüzyıllarda tasvir edilmiştir. Ohrid Ayasofyası’nda kendi liturjisi sırasında tasvir edilmiştir. Bu konu Basileios liturjisinin metnini içeren ruloların başlangıç kısmında da görülmektedir⁷. Kappadokia’da bulunan örneklerden Göreme 27 no’lu Kilise (11. yüzyıl), Yılanlı Kilise (11. yüzyıl) tonozun batısında, Göreme 5 no’lu kaya kilisesinin duvarlarında⁸, Bezirhane Kilisesi’nde (12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başı) apsis kubbesinde piskoposlarla birlikte Aziz Basileios tasvir edilmiştir⁹.

Aziz Khrysostomos ayakta tasvir edilmiş olup, kilisenin güney duvarında yer almaktadır. Figür hardal rengi üzerine koyu mavi bir *phelonion* giymiştir. *Phelonionun*

⁴ Talbot 1999, 165-166.

⁵ Talbot 1999, 166-167.

⁶ Baldwin *et al.* 1991, 269.

⁷ Baldwin *et al.* 1991, 269-270.

⁸ Ötüken 1987, 56, 46, 60.

⁹ Ötüken 1990, 45-46.

üzerine beyaz *omophorion* giymiş olup, omuz hizasının iki yanında haç motifi bulunmaktadır. Elleri göğüs hizasındadır ve sol eliyle altın sarısı ciltli bir kitap tutmaktadır. Koyu sarı halesinin etrafı siyah ve beyaz kontur çizgisi ile çevrelenmiştir. Figür, beyaz ve kısa seyrek saçlı, geniş alınlı olarak tasvir edilmiştir.

26 Şubat 398-20 Haziran 404 tarihlerinde İstanbul piskoposu olan Aziz Khrystostomos, 340-350'de doğmuş, 14 Eylül 407'de Komana'da (Gümenek) ölmüştür. Zengin bir ailenin çocuğu olan aziz Libanios ve Tarsus'lu Diododros'tan iyi bir eğitim almıştır. Rahip olduktan kısa bir zaman sonra çölde inzivaya çekilmiştir. Antakya'ya döndükten sonra 381 yılında diakon, 386 yılında da rahipliğe atanmıştır. Daha sonra İstanbul'a davet edilip, Nektarios'un yerine piskopos olmuştur¹⁰. Aziz Khrystostomos ahlak, münzevi hayat ve bakirelik, münzevilerin birlikte yaşaması ve rahip evleri üzerine yazılar yazmıştır. Sirk, tiyatro ve diğer halk eğlenceleri, araba yarışları üzerine değerlendirmeleri vardır. Bir başka eseri de Çocukların Eğitimi'dir. Ataerkil çekirdek aileyi savunmuştur. Sosyal adalet duygusu güçlü bir azizdir. 21 homilyesi olan azizin ilk biyografisi Helenopolisli Palladios tarafından 425 yılında yazılmıştır. Biyografinin içeriği, Roma'da anonim bir doğu piskoposu ile diakon Theodore arasında geçen hayali bir diyalogdur¹¹. Khrystostomos homilyesinin resimlerinde, yazar olarak incilci şeklinde betimlenmiştir. Bazı zamanlarda omzunun üst kısmında Paulus veya Lukas ona ilham veriyor gibi tasvir edilmişlerdir. Karakteristik özellikleri içe çökmüş yanakları ve arkaya doğru uzanan başıdır¹².

Figür 16: Khrystostomos, Nikolaos ve Stefanos

Figür 17: Azizlerin renklendirilmiş çizimi

Figürün benzer örneği Kappadokia'da bulunan Gökçetoprak Kaya Kilisesi'nde¹³ ve Ürgüp-Yeşilöz (Tağar) Kilisesi'nde görülmektedir¹⁴.

Güney duvarda Khrystostomos'un hemen yanında tasvir edilen diğer aziz ise Nikolaos'tur. Ayakta tasvir edilen figür, sağ eliyle takdis ederken, sol eliyle altın sarısı ciltli kapalı bir kitap tutmaktadır. Figür geniş alınlı, seyrek beyaz saçlı ve kısa sakallıdır, açık kırmızı kahve *phelanion* üzerine beyaz *omophorion* giymiştir ve *omophorionun* omuz hizasının iki

¹⁰ Baldwin *et al.* 1991, 1057.

¹¹ Baldwin *et al.* 1991, 1058.

¹² Baldwin *et al.* 1991, 1058.

¹³ Uyar 2016, fig. 6.

¹⁴ Pekak 2010, 212.

yanında siyah renkte haçlar işlenmiştir. Figürün altın sarısı halesinin kontur çizgisi siyah ve beyazdır. Fon mavimsi gridir.

Myra piskoposu Aziz Nikolaos'un doğum yılı tam olarak bilinmemekle birlikte yaşamıyla ilgili en eski belge 6. yüzyıl tarihli "Praxis de Stratelates"tir. Burada, azizin Konstantin döneminde Myra piskoposu olduğu bilgisi yer almaktadır. 565 yılına tarihlenen Siom'lu Aziz Nikolaos'un Vitasında Aziz Nikolaos'un Myra'da gömüldüğünü öğrenmekteyiz. Yine bu metinden yola çıkarak 6. yüzyılda Nikolaos'un mezarının önemli bir ziyaret yeri olduğu da anlaşılmaktadır¹⁵. Nikolaos, 10 Aralık 564'te ölmüştür. Yaşamı boyunca birçok mucizeler yaptığına inanılır. Evlenmek isteyen kızlara yardım etmesi ve deniz mucizeleri örnek verilebilir. Bunların yanı sıra belirli hikayeler Konstantin ile de bağlantılı olmuştur. Aziz, inancı uğruna martir olmamıştır. Teolojik yazıları da yoktur¹⁶. Durum böyle olsa da kültü Bizans'tan İtalya'ya kadar yayılmıştır. Barili tüccarların 1087 yılında azizin röliklerini Bari'ye götürdükleri söylenmektedir¹⁷. Tasvirlerinde saçsız, yuvarlak yüzlü ve beyaz sakallı görülmektedir. Piskopos giysileri içinde tasvir edilen azizin yaşam siklusuna ait freskoların Anadolu'da tek örneği Demre Aziz Nikolaos kilisesinde yer almaktadır¹⁸. Bilinen en erken örneği Roma Santa Maria Antiqua Kilisesi'ndedir (8. yüzyıl). 10. ve 11. yüzyılda belirginleşen bu figürün betimi ve buna benzer aziz tasvirleri bu dönemden sonraki freskolar da sıklıkla uygulanmıştır¹⁹. Kappadokia Bölgesi'nde Çarıklı Kilise²⁰, Gökçetoprak Kaya Kilisesi'nde²¹, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi²², İstanbul Nea Kilisesi ve İstanbul Ayasofyası'nda 9. ve 10. yüzyıllara tarihlenen Nikolaos tasvirleri yer almaktadır²³. Makedonya'da bulunan Kastoria Anargyroi (11. yüzyıl), Güney İtalya'daki Mottola'da San Nicola Kilisesi'nde karşımıza çıkan Aziz Nikolaos figürleri örnek verilebilir²⁴. Duvar süslemelerinin yanı sıra Sina Dağı Katerina Manastırı'nda 11. yüzyıla ait bir ikona da bulunmaktadır²⁵.

Güney duvarda bulunan bir diğer aziz yıpranmadan dolayı tam olarak günümüze ulaşmamış olsa da yazıttan Aziz Stefanos olduğu anlaşılmaktadır. Stefanos, kızıl kahve ve beyazdan oluşan bir *phelonion* giymiş olup, genç görümlü ve saçları gürdür. Altın sarısı halesi, siyah ve beyaz kontur çizgisinden oluşmaktadır. Fon mavimsi gridir.

Bizanslı Hıristiyan keşiş, şehit ve aziz olan Stefanos koyu renk saç ve sakallı olarak tasvir edilmektedir. İkonoklasmus döneminde tasvir taraftarı olarak bilinen Aziz, 28 Kasım 764'te infaz edilmiştir²⁶. Azizin Kızılgöçit Kaya Kilisesi'nde olduğu gibi boydan tasvirleri bulunurken, yapılarında portre tasvirleri de yer almaktadır.

Aziz Stefanos, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde, İstanbul Nea Moni, H. Lukas Kiliseleri'nde ve Kıbrıs H. Neophytos manastırındaki tasvirlerde portre olarak yer almaktadır²⁷. Kappadokia örnekleri incelendiğinde Azizin adına kilise mevcut olsa bile yazıtların günümüze gelmemiş olmasından ve yıpranmalarından dolayı net örnekler verilememektedir.

¹⁵ Ötüken 1994, 115.

¹⁶ Kazhdan - Sevcenko 1991, 1469.

¹⁷ Kazhdan - Sevcenko 1991, 1470.

¹⁸ Karakaya 2010, 132. Siklus için bk. Karakaya 2005, 287-309.

¹⁹ Karakaya 2009, 98.

²⁰ Rodley 1985, 166.

²¹ Uyar 2016, fig. 6.

²² Karakaya 2010, 131, fig. 6-7.

²³ Karakaya 2010, 132.

²⁴ Wharton 1988, 113, fig. 4.15, 138, fig. 5.6.

²⁵ Damianos 2004, 338.

²⁶ Weigert 1976, 404-405.

²⁷ Karakaya 2009, 98.

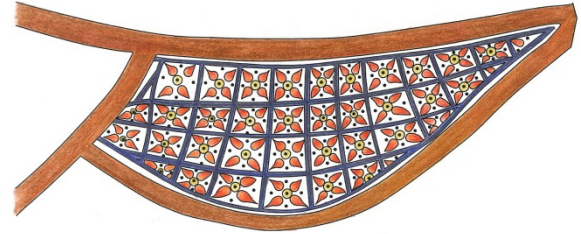
Azizler ve kutsal olan kişiler Geç Antik çağlardan itibaren Bizanslıların yaşamlarında önemli bir rol oynamıştır. Hıristiyanlık uğruna ölen veya kusursuz bir Hıristiyan yaşamı sürdüklerine ve Tanrı ile yakın ilişkiler kurduklarına inanılan kişiler, azizlik derecesine yükseltir. Bu aziz unvanını alan kişiler büyük saygı görürler çünkü onlara Tanrı tarafından insanüstü güçler verildiğine ve çeşitli mucizeler gerçekleştirdiklerine inanılmıştır²⁸. Bizans'ın erken döneminde azizlik derecesine yükseltmek için biçimsel bir süreç olmamıştır. Kutsal olan kişiler genellikle halk arasında saygınlığa ulaşmış, kabul görmüşlerdir. O kişinin rölikleri etrafında yerel bir kült oluşur. Röliklerinin bazı mucizeler gerçekleştirdiğine inanılır ve ikonaları yapılır, o kişi için belli bir gün seçilir ve yerel olarak kutlanmaya başlanır. Bazı zamanlarda yoldaşlarından biri onun hayatını yazmıştır. Kutsal kişilerin etkileri ve ünleri arttıkça kilise tarafından liturjik takvimlerine ve aziz kayıtlarına eklenerek, tescil edilerek, evrensellik kazanmış olurlar²⁹.

Kappadokia Bölgesi'nde 10. yüzyılın başından itibaren piskoposlar da kiliselerin resim programına eklenmiştir. 11. yüzyılın ortalarından itibaren düzenli olarak apsisin alt kısmında yer almaya başlamışlardır. Piskoposları betimlerken bazı kiliselerde dua eden Meryem'i ve Vaftizci Yahya'yı görecek şekilde konumlandırıldıkları görülmektedir (Ürgüp-Yeşilöz (Tağar) Kilisesi³⁰, Direkli Kilise-Belisırma, Eski Gümüş, Tatların A). Basileios, Khrysostomos, Nikolaos gibi azizler Bizans İmparatorluğu'nda saygı duyulan kişiler olup, bunlara Kappadokia apsis ikonografisinde de yer verilmektedir³¹. Kızılgeçit'te bulunan kiliseyi incelediğimizde apsis kısmının küçük olmasından dolayı piskoposlar, kuzey ve güney duvar kısımlarında, Deesis sahnesinin hemen yanında tasvir edilmiştir.

Tavan kısmının doğu bölümündeki bitkisel ve geometrik bezemelerden oluşan desen, etrafı kalın bir şekilde kırmızı kontur çizgisi, onun da etrafı ince, mavi renkli bir şerit ile çevrelenmiş, içi mavi renkle karelere bölünerek, yaprakları kırmızı orta kısmı sarı renkten oluşan çiçek formu verilmiş bir süslemeden oluşmaktadır (fig. 18-19).

Figür 18: Bitkisel ve geometrik bezeklerden oluşan süsleme

Figür 19: Tavan süslemesinin renklendirilmiş çizimi

Kilisede bulunan duvar resimlerine ikonografik açıdan baktığımızda Deesis sahnesi, Bizans kiliseleri resim programında sıkça tasvir edilmiştir. Bu sahne araştırmacılar tarafından iki ana grup altında toplanarak incelenmektedir. Birinci grup tek tema olup, bağımsız tasvir edilen gruptur. 3 farklı halde işlenebilmektedir. Bunlar; aracılık, paraklesis ve şahitliktir. İkinci grup ise; Deesis sahnesinin daha geniş ve kompozit temalı kompozisyonlarla tasvir edilmesidir. Bu grupta üç farklı şekilde işlenmiştir. Teofanik vizyonla birleşen Deesis, Son Mahkeme'de Deesis, birçok aziz, peygamber, melek ve diğer figürlerin de işlendiği Büyük Deesis'tir³². Kızılgeçit Kilisesi'nde bulunan Deesis sahnesinde, tek temalı Deesis grubundan aracılık teması işlenmiştir.

²⁸ Akyürek 1999, 175.

²⁹ Akyürek 1999, 175.

³⁰ Pekak 2010, 212.

³¹ Levy 2001, 138.

³² Pekak - Ataç 2016, 145.

Sahnede İsa'nın annesi Meryem ve Vaftizci Yahya'nın insanlık adına şefaath dilemeleri anlatılmaktadır³³. Hıristiyanlıkta doğrudan tanrıya ulaşmak yerine, tanrıya daha yakın olduklarına inanılan martirler, Eski Ahit peygamberleri, melekler ve Meryem aracı olabilmektedir. Tanrı Anası Meryem bunların içinde en yakın olan olarak düşünülmekteydi. Ona atfedilen bu görev 8. yüzyıldan itibaren daha yaygın hale gelmiştir. Meryem'den sonra gelen ikinci önemli aracı ise İsa'yı vaftiz etmiş, onun gelişini görmüş son peygamber, Vaftizci Yahya'dır³⁴. Sahne, insana daha yakın olan Tanrı imgesiyle kilisenin en kutsal yeri olan apsis bölümünde tasvir edilmektedir³⁵. Sahnenin en erken örnekleri 6. yüzyıla tarihlendirilen Sina Dağı Azize Katerina Manastırı mozağında karşımıza çıksa da burada İsa kuzu olarak tasvir edilmiştir. Deesis kompozisyonunun geleneksel şekilde tasvir edilmesinin en erken örneği Roma'da 7. yüzyıla tarihlenen Santa Maria Antiqua'daki Deesis sahnesidir. Sahne ikonakırıcılıktan sonra 10. yüzyılın ikinci yarısında daha yaygın hale gelmiştir³⁶. İkonakırıcılıktan sonra en erken anıtsal resim örneği, aracılık temasıyla birlikte görülen Kappadokia'da, Ayvalı Güllüdere, Aziz Ioannes şapelinin apsisinde bulunan Deesis sahnesidir³⁷.

Deesis sahnesi fresko tekniğindeki duvar resimlerinin yanı sıra mozaik, fildişi ve mine gibi el sanatlarında da görülmektedir³⁸. Herbaville³⁹ ve Plazzo Venezia triptikonları 10. yüzyılın en önemli örneklerindedir. 10. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Limburg Staurothek'inde de aracılık temalı Deesis sahnesi işlenmiştir. Sahne el yazmalarında 9. yüzyıldan sonra görülmeye başlanmış, 11. ve 12. yüzyıllarda daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır⁴⁰. Sahnenin, 10. yüzyılın ortalarına tarihlenen New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan bir fildişi ikon örneği de bulunmaktadır. Ortada İsa sağ eliyle takdis edip, sol elinde İncil tutmaktadır. Meryem ve Vaftizci Yahya ise ayakta İsa'ya doğru dua eder şekilde tasvir edilmiştir⁴¹. Deesis sahnesi mimari ve liturjik unsurlar üzerinde de bulunmaktadır. Sahne, templon arşitravları üzerinde daha yoğun görülmekle beraber konsol, sütun veya paye başlıklarında, liturjide, templonda levha, ikona ve ikona çerçevelerinde, ikonostasis levhası, proskynetarion, kiborium, mezar şapellerinde arkosolium kemer alınlığı, kemer veya kabartmalı parçalar üzerinde de örneklerine rastlanmaktadır⁴².

Deesis sahnesinde İsa otururken veya ayakta tasvir edildiği örnekler vardır fakat bu durum dönemlere bağlı bir değişiklik değildir. Diğer yandan 10. yüzyıl Deesis sahnelerinde bulunan figürlerin boydan veya diz hizasında betimlendiği görülmektedir⁴³. Kızılgeçit Kilisesi apsis kısmında tasvir edilen sahnenin ortasında tahtta oturan İsa, sağında Meryem ve solunda Yahya tam figür olarak betimlenmiştir.

Kappadokia Bölgesi'nde 11. yüzyıldan sonra sahne daha yaygın bir hale gelmiştir⁴⁴. Kırkdamaltı, Çarıklı (12. yüzyılın ikinci yarısı), Karanlık⁴⁵, Göreme 29a, Kılıçlar⁴⁶, Göreme 36

³³ Cutler 1991, 599-600.

³⁴ Akyürek 1996, 122-123.

³⁵ Levy 2001, 125.

³⁶ Bogyay 1968, 495-496.

³⁷ Pekak - Ataç 2016, 154.

³⁸ Dalton 1911, 666.

³⁹ Kalavrezou 1997, 133.

⁴⁰ Karakaya 2003, 283.

⁴¹ Evans 1997a, 135-136.

⁴² Armağan 2017, 38.

⁴³ Karakaya 2003, 283.

⁴⁴ Uyar 2016, 4.

⁴⁵ Rodley 1985, 54.

⁴⁶ Levy 1991, lev. 89; Levy 2015, lev. 53.

no'lu kilise⁴⁷ apsis kısmında ve Tağar Kiliseleri'nde tam figür betimlemesi yapılmıştır. Deesis sahnesi sekizi Göreme'de olmak üzere Kappadokia Bölgesi'nde yirmi bir kilisede görülmektedir⁴⁸. Kızılgeçit ve Kappadokia örneklerine bakıldığında, Deesis sahnesi çoğunlukla apsis kısmında tasvir edilmiştir.

Göge Yükseliş sahnesinde geçen olay Markos (16:19-20), Luka (24:51-52), Yuhanna (20:17-18) ve Resullerin İşleri (1:9-13)⁴⁹ incillerinde anlatılmıştır.

Göge Yükseliş, Hıristiyan inanışında İsa'nın yeniden dirilişinden kırk gün sonra gerçekleşmiştir. İsa, bulutlar arasında göğe yükselirken, havarilerle birlikte Kudüs'ün dışındaydı. Havariler İsa'nın göğe yükselişini seyredirken, iki melek onlara görünüp kendilerinin de cennette karşılanacağını söyler⁵⁰. Resullerin İşleri'nin birinci bölümünde kırk günde belirli zamanlarda havarilerine görünen İsa, onların önünde göğe yükselmiş ve bir bulut onu alıp gözler önünden uzaklaştırmıştır⁵¹. Yuhanna İncili'ne göre İsa'nın göğe yükselişi Diriliş'in ardından gerçekleşir⁵². Luka İncili'ndeki anlatım Resullerin İşleri'ne benzer fakat kırk günden bahsedilmemektedir⁵³.

Sahnenin erken örneklerini Rabula İncili'nde (6. yüzyıl) görsek de sahnenin genel ikonografisi Monza ve Bobbio ampullarıyla 8. yüzyılda şekillenmiştir. Ortada mandorlada İsa ve etrafında mandorlayı taşıyan melekler, İsa'nın hemen alt kısmında dua eder biçimde tasvir edilen Meryem ve etrafında havariler yer almaktadır. İsa'nın mandorlasını genellikle dört melek taşımaktadır. Monza ampullalarında mandorlayı dört melek taşımakta ve İsa sol elinde rulo tutarken, sağ eliyle takdis yapmaktadır. Sahnenin geleneksel yeri kubbedir ancak tonozda betimlenmiş örnekleri de vardır. Selanik Ayasofyası'nda (9. yüzyıl sonu) ise sahne son halini almıştır. Yapının kubbesinde tasvir edilen bu sahnede, ortada mandorla içinde İsa diğerlerinden farklı olarak onu taşıyan iki melek yer almaktadır. Mandorlanın çevresinde ise iki baş melek arasında orans duruşta Meryem ve ellerinde rulo ve kodeks tutan havariler tasvir edilmiştir⁵⁴.

Ohrid Ayasofyası'nda (11. yüzyılın ikinci yarısı) tonozda tasvir edilen sahnede İsa mandorlanın içinde sol elinde rulo tutarken, sağ eliyle takdis yapmaktadır. Mandorlasını alttan ve üstten dört melek taşımaktadır. İsa'nın solunda bir baş melek ve havariler sağında bir baş melek ve orans duruşta Meryem, onun sağında ve solunda havariler sıralanmıştır⁵⁵.

Kappadokia örneklerine baktığımızda, İhlara, Yılanlı Kilise⁵⁶, Kızılçukur Yohakim ve Anna, Göreme El Nazar ve Kılıçlar Kilisesi'nde⁵⁷ sahne kubbede tasvir edilmiştir⁵⁸. Deesis sahnesi ve Göge Yükseliş sahnesi İsa'nın yüceltilmesinde görülen en sık sahnelerdir. Bu nedenle de sahne, kiliselerde apsis ve kubbe bölümlerinde tasvir edilmektedir⁵⁹. Kızılgeçit

⁴⁷ Levy 2015, lev. 66.

⁴⁸ Restle 1967, 196, 359, 511.

⁴⁹ "Bunları söyledikten sonra, onların gözleri önünde yukarı alındı. Bir bulut O'nu alıp gözlerinin önünden uzaklaştırdı. İsa giderken onlar gözlerini dikmiş bakıyorlardı. Tam o sırada, beyaz giysiler içinde iki adam yanlarında beliriverdi. "Ey Celileliler, neden göğe bakıp duruyorsunuz?" diye sordular. "Sizden göğe alınan bu İsa, göğe çıktığını nasıl gördüyseniz, aynı şekilde geri gelecektir." Bundan sonra elçiler Zeytinlik denilen dağdan Yerusulime döndüler; o dağ Sept günü yolu kadar Yerusulim'e yakındır. Ve girdikleri zaman kalmakta oldukları eve gidip üst kattaki odaya çıktılar. Petrus, Yuhanna, Yakup, Andrey, Filipus, Tomas, Bartalmay, Matta, Alfay oğlu Yakup, Yurtsever Simun ve Yakup oğlu Yahuda oradaydı".

⁵⁰ Carr-Gomm 1995, 172.

⁵¹ Resullerin İşleri 1:9-13.

⁵² Yuhanna 20:17-18.

⁵³ Luka 24:51-52.

⁵⁴ Beckwith 1970, 197.

⁵⁵ Beckwith 1970, 239.

⁵⁶ Levy 2001, 129.

⁵⁷ Rodley 1985, 43.

⁵⁸ Restle 1967, fig. 2-5.

⁵⁹ Levy 2001, 128.

Kilisesi'nde tasvir edilen sahneyi ampullalarla birlikte Ohrid Ayasofyası ve Kappadokia Bölgesi'ndeki birçok örnekle karşılaştırdığımızda, bu sahnenin kubbede yer alması, melekler ve havariler açısından benzerlikler taşımaktadır.

Göge Yükseliş sahnesi kiliselerde duvar resmi olarak kullanılması dışında taş eserlerde de betimlenmiştir. Edirne, Yıldırım Camii pencere lentosunda devşirme malzeme olarak kullanılan templon arşitravı, İsa'nın Göge Yükseliş sahnesiyle üniktir⁶⁰. Söz konusu sahne diptikonlarda da görülmektedir. Hermitage Müzesi'nde bulunan 10. yüzyılın ikinci yarısı ile 11. yüzyıl arasına tarihlendirilen diptikon üzerinde İsa'nın Göge Yükseliş sahnesi de yer almaktadır⁶¹.

İsa'nın yetişkinlik döneminin başlangıcı olan Vaftiz sahnesi Matta (3:13-17)⁶², Luka (3:21-23), Markos (1: 9-12) ve Yuhanna (1:29-34) incillerinde geçmektedir. Sahnenin en erken örneği 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlenen Roma Luciana katakombundadır. 5. ve 6. yüzyılla beraber sahnede Vaftizci Yahya ve İsa'dan başka figürler de tasvir edilmeye başlanmıştır. Sahnede gerekli figürlerin dışında kişileştirim figürü olarak yaşlı bir erkek figürünün olduğu örnekler de mevcuttur. Bu kişileştirme figürü Erden nehrinin canlandırılması olarak düşünülmektedir⁶³. Bu gelenek, Antik Dönem'in nehir tanrılarına kadar uzanmaktadır. Ravenna Arienler (500) ve Ortodokslar Vaftizhanesi (430-458) kubbelerinde ve geç dönemlerde de bu kişileştirim figürleri tasvir edilmiştir⁶⁴. Sahnede Tanrının eli, beyaz güvercin, güneş ve ay, diadem gibi öğeler sembolik anlam taşımaktadır. Sahnenin üst kısmında görülen güneş ve ay Tanrı'nın görüntüsünü ifade ederken güvercin, diadem vb. tanrısal gücü ifade etmektedir. Sahnede 9. ve 10. yüzyılda da daha önce görüldüğü gibi devam etmiştir. Suyun içinde İsa ayakta, açılan gökyüzünde Tanrının eli ve kutsal ruhu simgeleyen güvercin görülmektedir⁶⁵.

Orta ve Geç Bizans Dönemi'nde Vaftiz sahnesi eski geleneklerle birlikte yeni unsurlar yansıtmaya başlamıştır. Nehrin içinde anıtsal sütun üzerinde haç tasviri görülmektedir. 11. yüzyıl tarihli Göreme Elmalı Kilise'de bulunan vaftiz sahnesi ve Hosios Lukas Katholikonu buna örnek verilebilir⁶⁶. Diğer yeni unsur ise nehre canlılık katmak için suyun içinde balıkların tasvir edilmiş olmasıdır⁶⁷.

Gülşehir Karşı Kilise (13. yüzyıl), Göreme Elmalı Kilise'de (12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başı)⁶⁸, Cemil Archangelios Kilisesi'nde⁶⁹ bulunan vaftiz sahnesinde iki melek olması dikkat çekmektedir. Kızılgeçit Kilisesi'nde Vaftiz sahnesi yıpranmalardan dolayı nehir görünümü, kişileştirim figürleri veya sembolik anlamlar taşıyan öğeler görülememektedir. Fakat günümüze gelen kısmıyla Karşı Kilise ve Elmalı Kilise ile benzerlikler göstermektedir.

Kappadokia örneklerinin yanı sıra Sina Dağı Katherina Manastırı'nda 13. yüzyıla ait bir ikonanın üzerindeki vaftiz sahnesiyle de benzerlikler görülmektedir⁷⁰. Bunun yanı sıra

⁶⁰ Ötügen – Ousterhout 1989, 122-125.

⁶¹ Evans 1997b, 145-146.

⁶² "O zaman Yahya tarafından vaftiz olunmak için İsa Galile'den Erden'e Yahya'nın yanına geldi. Fakat Yahya: Ben senin tarafından vaftiz olunmaya muhtacım, sen bana mı geliyorsun? Diyerek önüne geçmek istiyordu. Fakat İsa cevap verip ona dedi: Şimdi bırak, çünkü her salahu böylece yerine getirmek bize gerekir. O zaman Yahya onu bıraktı. Ve İsa vaftiz olup, hemen sudan çıktı; ve işte gökler açıldı, Tanrı'nın ruhunun güvercin gibi inip üzerine geldiğini gördü. Ve işte, göklerden bir ses dedi: Sevgili oğlum budur, ondan razıyım."

⁶³ Kirschbaum 1972, 249.

⁶⁴ Belting *et al.* 1978, 64-66.

⁶⁵ Kirschbaum 1972, 250.

⁶⁶ Spitzing 1989, 295.

⁶⁷ Nygren 1970, 18.

⁶⁸ Restle 1967, 174, 472.

⁶⁹ Uyar 2010, 622, fig. 8.

⁷⁰ Damianos 2004, 364-365.

yine Moskova Tarihi Müzesi'nde bulunan, 13. yüzyıl özelliği taşıyan bir başka parça da bir kapı kanadıdır. Parçaya bakıldığında ortada nehrin içinde İsa, sağında Vaftizci Yahya, solunda ise melekler bulunmaktadır. Nehir içinde anıtsal bir sütun üzerinde haç motifi ve balıklar tasvir edilmiştir⁷¹.

Geometrik ve bitkisel bezemelerden oluşan süslemenin Kappadokia örneklerine baktığımızda sahneleri birbirinden ayırırken veya figürlerin etrafında görülmektedir. Ağaçalı Kilisesi, Kokar Kilise ve Direkli Kilise'de, kilisemizde bulunan süslemeyi görmek mümkündür⁷². Bu sahne, duvar süslemesinin yanı sıra mozaikte de karşımıza çıkmaktadır. Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nden güneydoğu şapeldeki A panosunda ve orta nef ekseninde bulunan O panosu zemin kaplamasında görülmektedir⁷³. Kilikia Bölgesi'nde ise Aloda Kaya Kilisesi tavan süslemesinde karşımıza çıkmaktadır.

Figür 20: Alt tabaka detay

Figür 21: Alt tabaka çizim

O. Doğan - S. Eren

Sonuç

Kaya kilisesinin ilk kullanım evresi ya da yapım dönemine dair bir veri yoktur. Resim programının teknik ve stilistik özellikleri ise 12. yüzyıla işaret etmektedir⁷⁴. Ancak, bu çalışmanın konusunu oluşturan resimlerin altında kısmen izleri görülen, daha eski resimlerin ise tarihlendirmesi mümkün olmamıştır (fig. 20-21).

Kaya kilisesinin yakınında herhangi bir Antik Dönem yerleşimine dair bir veri tespit edilememiştir. Diokaisareia ya da Olba territoriasında olması gereken kilisenin konumu ve mekansal verileri, kentsel ve toplumsal yaşamdan soyutlanmış münzevi bir yaşama işaret etmektedir. Bununla birlikte hem ana kaya üzerinde hem de yakın çevresinde herhangi bir yapı bakiyesinin olmaması, bir manastır kompleksi olasılığının ileri sürülebilmesini zorlaştırmaktadır⁷⁵.

⁷¹ Sterligova 2004, 126.

⁷² Thierry 1963, lev. 41, 63, 85.

⁷³ Alas 2018, 270, fig. 5, 274, fig. 10, 276, fig. 13.

⁷⁴ Resim programının tarihlendirilmesi konusundaki yardımlarından dolayı Doç. Dr. Tolga Uyar'a teşekkür ederiz.

⁷⁵ Bölgede manastır tarzı bir yaşamın varlığına dair en erken veri Egeria'nın seyahatinden bilinmektedir ve Seleucia ad Calycadnum'da (Silifke) Meryemlik mevkisinde Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde bir manastır oluşumunun varlığına dair bilgidir (Egeria, 46-47). Literatürden varlığı bilinen yakın çevreden iki manastır kompleksi yaklaşık 50-55 km kuzeybatıda yer alan Alahan ve Kızılgeçit gibi kaya mekanlarından oluşan Aloda yapı topluluklarıdır (Eyice 1971, 89-105, 119-121). Manastır yerleşimi olması muhtemel bir diğer yer ise Mut'un hemen batısındaki Mahras Dağı'nda bulunmaktadır (Hild - Hellenkemper 1990, 336). Bölgede kentsel ve toplumsal yaşamdan izole bir biçimde, az sayıda bireyin sürdürdüğü münzevi yaşam tarzının varlığına Tarsus hinterlandındaki Can Deresi Kilisesi örnek olarak verilebilir. Can Deresi Kanyonunda da küçük bir kilise ve hemen yanındaki iki mekandan oluşan yaşam birimi mevcuttur (Yıldırım 2020, 120-122).

7. yüzyılda başlayan Arap akınları ve hemen sonrasında Tarsus'un Araplar tarafından ele geçirilip, askeri bir üs olarak kullanılmasıyla birlikte Kilikia Bölgesi'nin özellikle doğu bölümünün belli oranda insansızlaştırıldığı bir alan olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bölgenin doğusunda Arap kontrolünün söz konusu olduğu dönemde, Kızılgeçit Kilisesi'nin de üzerinde bulunduğu Lamos Deresi Araplar ve Bizans arasında sınır hattı olarak kabul edilmiş ve derenin denize ulaştığı kıyı bölümünde karşılıklı esir takasları gerçekleştirilmiştir⁷⁶. Arap akınlarının söz konusu olduğu 7.-9. yüzyıllar arasında Lamos Deresinin batısında, kıyı bölgesinde ve Kızılgeçit yakınındaki Olba ve Diokaisareia'da herhangi bir Hıristiyan dini yapılaşmasına dair bir veri bugüne ulaşmış değildir. Bununla birlikte arkeolojik buluntu ve mimari bakiyelerle desteklenemese de -az ya da çok- Hıristiyan halkın halen bölgede varlıklarını devam ettirdiklerine dair bilgiler mevcuttur⁷⁷.

Arap akınlarının sona ermesinin ardından bölgede Ermeni Krallığı yeni bir Hıristiyan siyasi güç olarak ortaya çıkar. 11. yüzyılın sonundan itibaren ise Kilikia Bölgesi'nin yeniden Bizans topraklarının bir parçası haline geldiği görülür⁷⁸. 12. yüzyılda bölgede kentsel yaşamın ne oranda sürdüğünü söylemek kolay değildir. Ancak bu dönemde, toplumsal yaşamdan soyutlanma yolunu tercih etmiş olan, seküler yaşam dışındaki grupların varlığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Kızılgeçit Kilisesi'nin resim programı, üslup ve kompozisyon olarak Kappadokia Bölgesi örnekleri ile yakınlık göstermektedir. Bu benzerlik, Kappadokialı ustaların bu küçük yapının resimlenmesinde çalışmış olabileceklerini de düşündürür. Sonuç olarak, Kızılgeçit Kilisesi, özellikle resim programı da göz önüne alınarak, bölgenin Hıristiyanlık tarihi araştırmalarında, tarihi metinler dışında şimdilik ulaşılan en geç tarihli somut veriler olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Figürlerin Listesi⁷⁹

Figür 1: Doğu Dağlık Kilikia haritası detay (*Kaynak: TIB*)

Figür 2: Kızılgeçit Kaya Kilisesi

Figür 3: Kilise planı

Figür 4: Kilise ve su haznesi

Figür 5: Kilise iç mekan

Figür 6: Deesis sahnesi

Figür 7: Deesis sahnesi renklendirilmiş çizim

Figür 8: İsa ve Melekler

Figür 9: Meryem detay

Figür 10: Havariler detay

Figür 11: Göğe Yükseliş sahnesi renklendirilmiş çizim

Figür 12: Vaftiz sahnesi

Figür 13: Vaftiz sahnesi renklendirilmiş çizim

Figür 14: Theologos ve Basileios

Figür 15: Theologos ve Basileios renklendirilmiş çizim

Figür 16: Khrysostomos, Nikolaos ve Stefanos

Figür 17: Azizlerin renklendirilmiş çizimi

Figür 18: Bitkisel ve geometrik bezeklerden oluşan süsleme

Figür 19: Tavan süslemesinin renklendirilmiş çizimi

Figür 20: Alt tabaka detay

Figür 21: Alt tabaka çizim

⁷⁶ Avcı 2015, 88-89.

⁷⁷ 8. yüzyılda Silifke ve Kıbrıs arasında düzenli ticari seferlerin yapıldığı bilinmektedir. Bk. McCormick 2001, 544.

⁷⁸ Runciman 1992, 32, 38;

⁷⁹ Kızılgeçit Kaya Kilisesi'nin tüm fotoğrafları Ş. Yıldırım ve Ö. Doğan'a aittir. Çizimler Ö. Doğan ve S. Eren, renklendirmeleri ise C. Göncü tarafından yapılmıştır.

Bibliyografya

- Akyürek 1996 E. Akyürek, *Bizans'ta Sanat ve Ritüel*, İstanbul, 1996.
- Akyürek 1999 E. Akyürek, "Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedonlu Azize Euphemia", *Sanat Dünyamız* 69-70 (1999), 175-189.
- Alas 2018 Ç. Alas, "Opus Sectile Zemin Panoları ve Duvar Kaplamaları", Eds. S. Doğan - E. F. Fındık, *Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları 1989-2009*, İstanbul, 2018, 265-300.
- Armağan 2017 M. E. Armağan, "Banaz'da (Uşak İli) Bulunan Deesis Tasvirli Bir Templon Arşitravı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 34/2 (2017), 33-46.
- Avcı 2015 C. Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri (610-847)*, Ankara, 2015.
- Baldwin et al. 1991 B. Baldwin - A. P. Kazhdan - N. P. Sevchenko, "Basil The Great", Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 269-270.
- Baldwin et al. 1991 B. Baldwin - A. P. Kazhdan - R.S. Nelson, "John Chrysostom", Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1057-1058.
- Beckwith 1970 J. Beckwith, *Early Christian and Byzantine Art*, London, 1970.
- Belting et al.1978 H. Belting - C. Mango - D. Mouriki, *The Mosaics and Frescoes of St. Mary Pammakaristos (Fethiye Camii) at İstanbul*, Washington, 1978.
- Bogyay 1968 T. Bogyay, "Deesis" *Lexikon der Christlichen Ikonographie* I, 494, Wien, 1968.
- Carr-Gomm 1995 S. Carr-Gomm, *The Hutchinson Dictionary of Symbols in Art*, Oxford, 1995.
- Cutler 1991 A. Cutler, "Deesis", *Oxford Dictionary of Byzantium* I, 599-600, New York, 1991.
- Dalton 1911 O. M. Dalton, *Byzantine Art and Archaeology*, New York, 1911.
- Damianos 2004 A. Damianos, "The Icon as a Ladder of Divine Ascent in Form and Color", Ed. H. Evans, *Byzantium: Faith and Power*, New York, 2004, 335-341.
- Egeria Egeria, *Egeria'nın Hac Yolculuğu* (Çev. Aytuğ Arslan), Ankara, 2012.
- Evans 1997a H. C. Evans, "Icon with the Deesis", Eds. H. C. Evans - W. D. Wixom, *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, AD. 843-1261*, New York, 1997, 135-136.
- Evans 1997b H. C. Evans, "Diptych with Twelve Scenes from the Life of Christ", Eds. H. C. Evans - W. D. Wixom, *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, AD. 843-1261*, New York, 1997, 144-146.
- Eyice 1971 S. Eyice, *Karadağ (Binbir Kilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul, 1971.

- Hild – Hellenkemper 1990 F. Hild – H. Hellenkemper, *Tabula Imperii Byzantini 5: Kilikien und Isaurien*, Wien, 1990.
- Kalavrezou 1997 I. Kalavrezou, “The Herbaville Triptych”, Eds. H. C. Evans – W. D. Wixom, *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, AD. 843-1261*, New York, 1997, 133-134.
- Karakaya 2003 N. Karakaya, “Antalya’nın Demre İlçesi’ndeki H. Nikolaos Kilisesi’nde Yer Alan Deesis Sahnesi”, *Adalya VI* (2003), 281-291.
- Karakaya 2005 N. Karakaya, “The Burial Chamber Wall Painting of Saint Nicholas Church of Demre (Myra) Following Their Restoration” *Adalya VIII* (2005), 287-309.
- Karakaya 2009 N. Karakaya, “Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Duvar Resimlerinde Tek Figürler” Ed. M. Kadiroğlu, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ III* (2009), 91-106.
- Karakaya 2010 N. Karakaya, “Demre - Myra Aziz Nikolaos Kilisesi ve Duvar Resimleri Işığında Aziz Nikolaos’un Yaşamı ve Kişiliği”, Ed. N. Çevik, *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi* (2010), 127-136.
- Kazhdan – Sevchenko 1991 A. Kazhdan – N. P. Sevchenko, “Nicholas of Myra”, Ed. A. P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1469-1470.
- Kirschbaum 1972 E. Kirschbaum (Ed.), “Taufe Jesu” *Lexikon der Christlichen Ikonographie IV*, Wien, 1972, 247-255.
- Levy 1991 C. J. Levy, *Les Eglises byzantines de Cappadoce*, Paris, 1991.
- Levy 2001 C. J. Levy, *La Cappadoce médiévale*, Paris, 2001.
- Levy 2015 C. J. Levy, *La Cappadoce: un siècle après G. de Jerphanion*, Paris, 2015.
- McCormick 2001 M. McCormick, *Origins of the European Economy, Communications and Commerce, A.D. 300-900*, Cambridge, 2001.
- Nygren 1970 O. A. Nygren, “Jordan” *Lexikon der Christlichen Ikonographie II*, Wien, 1970, 421-423.
- Ötüken – Ousterhout 1989 Y. Ötüken – R. Ousterhout, “Notes on the Monuments of Turkish Thrace”, *Anatolian Studies* 39 (1989), 121-149.
- Ötüken 1987 Y. Ötüken, *Göreme*, Ankara, 1987.
- Ötüken 1990 S. Y. Ötüken, *Ihlara Vadisi*, Ankara, 1990.
- Ötüken 1994 Y. Ötüken, “ Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı (1989-1993)”, *Lykia I* (1994), 115-123.
- Pekak – Ataç 2016 M. S. Pekak – N. Ataç, “Bizans Sanatında Deesis Sahnesi”, *Arkeoloji ve Sanat* 151 (2016), 143-165.
- Pekak 2010 M. S. Pekak, “Ürgüp, Yeşilöz, (Tağar) Kilisesi”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2010), 203-218.
- Restle 1967 M. Restle, *Byzantine Wall Painting in Asia Minor I-III*, Greenwich, 1967.

- Rodley 1985 L. Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge, 1985.
- Runciman 1992 S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II* (Çev: Fikret İşıltan), Ankara, 1992.
- Spitzing 1989 G. Spitzing, *Lexikon Byzantinisch Christlicher Symbole*, Munich, 1989.
- Sterligova 2004 I. A. Sterligova, "The Baptism of Christ", Ed. H. Evans, *Byzantium: Faith and Power*, New York, 2004, 126-127.
- Talbot 1999 A. M. Talbot, "Bizans Manastır Sistemine Giriş" *Cogito* 17 (1999), 161-178.
- Thierry 1963 N. M. Thierry, *Nouvelles Eglises Rupestres De Cappadoce Région du Hasan Dağı*, Paris, 1963.
- Uyar 2010 T. Uyar, "Thirteenth-Century Byzantine Painting in Cappadocia: New Evidence" Eds. A. Ödekan - E. Akyürek - N. Necipoğlu, *1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu: (25-28 Haziran 2007)*, İstanbul, 2010, 617-625.
- Uyar 2016 T. B. Uyar, "Un Monument Peu Connu de Cappadoce: L'église De Gökçetoprak", Eds. S. Brodbeck - A. Nicolaidès - P. Pagès - B. Pitarakis - I. Rapti - É. Yota, *Mélanges Catherine Jolivet-Lévy*, Paris, 2016, 629-647.
- Weigert 1976 C. Weigert "Stephan der Jungere vom Auxentius Kloster" *Lexikon der Christlichen Ikonographie* 8, Wien, 1976, 404-405.
- Wharton 1988 A. J. Wharton, *Art of Empire: Painting and Architecture of the Byzantine Periphery, A Comparative Study of Four Provinces*, New York, 1988.
- Yıldırım 2020 Ş. Yıldırım, "Tarsus Hinterlandı Erken Bizans Dönemi Dini Mimarisi", Ed. D. Kaplan, *Tarsus Araştırmaları I*, Ankara, 2020, 115-134.